

ELMİ TƏDQIQAT

beynəlxalq elmi jurnal

SCIENTIFIC RESEARCH
International scientific journal

www.aem.az

e-ISSN: 2789-6919

**II BEYNƏLXALQ ELM VƏ TƏHSİLİN
ƏSASLARI KONFRANSININ**

MATERİALLARI
(2 avqust 2022)

MATERIALS
OF THE
II INTERNATIONAL CONFERENCE ON THE
FOUNDATIONS OF SCIENCE AND EDUCATION
(2 August 2022)

ELMİ TƏDQIQAT

Beynəlxalq elmi jurnal

İmpakt Faktor: 0.543

II BEYNƏLXALQ ELM VƏ TƏHSİLİN ƏSASLARI

KONFRANSININ

M A T E R İ A L L A R I

(2 avqust 2022)

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2789-6919/2022/01/02>

SCIENTIFIC RESEARCH

International scientific journal

Impact Factor: 0.543

M A T E R I A L S

OF THE II INTERNATIONAL CONFERENCE ON THE

FOUNDATIONS OF SCIENCE AND EDUCATION

(2 August 2022)

Bakı – Baku

2022

Jurnal 01.03.2021-ci ildə
Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyi
Mətbu nəşrlərin reyestrinə
daxil edilmişdir.
Reyestr № 4336

On 01.03.2021, the journal was
included in the register
of Press publications of the
Ministry of Justice of the
Azerbaijan Republic
Registration № 4336

Redaksiyanın ünvanı:

Az1073, Bakı şəh.,
Mətbuat prospekti, 529,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
6-cı mərtəbə

Editorial address:

Az1073, Bakı,
Mətbuat Avenue, 529,
“Azerbaijan” Publish House,
6-th floor

Tel.: +994 50 209 59 68
+994 55 209 59 68
+994 99 807 67 68
+994 12 510 63 99

e-mail:

tedqiqat1707@aem.az

Beynəlxalq indekslər / International indices

e-ISSN: 2789-6919
DOI: 10. 36719

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Sədr:

Prof. Dr. Qəzənfər KAZIMOV, AMEA Dilçilik İnstitutu / Azərbaycan

Sədr müavirləri:

Mübariz HÜSEYİNOV, “Elmi Tədqiqat” beynəlxalq onlayn elmi jurnalının baş redaktoru / Azərbaycan

Prof. Dr. Yerden KAJIBEK, Qazax dili Akademiyası / Qazaxıstan

ÜZVLƏR

Prof. Dr. Nərgiz AXUNDOVA, AMEA Tarix İnstitutu / Azərbaycan

Prof. Dr. İrina KREYDİÇ, Ukrayna Milli Texniki Universitetinin İqor Sikorski adına Kiyev Polixexnik İnstitutu / Ukrayna

Prof. Dr. Coanna MARŞALEK-KAVA, Nikolay Kopernik Universiteti / Polşa

Prof. Dr. Uqanbayar MYAGMARSUREN, Monqolustan Dövlət Universiteti / Monqolustan

Prof. Dr. Masumə DAEİ, Təbriz Payame Noor Universiteti / İran İslam Respublikası

Prof. Dr. Cihan ÖZDEMİR, Biləcik Şeyx Edəbali Universiteti / Türkiyə

Prof. Dr. İya ZUMBULADZE, Kutaisi Dövlət Universiteti / Gürcüstan

Assoc. Prof. Dr. Rəşid CABBAROV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Asiman QULİYEV, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Elza ALIŞOVA, Girne American Universiteti / Türkiyə

Assoc. Prof. Dr. Dürdanə MƏMMƏDOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Gülnəz SATTOROVA, ÖREA Özbək Dili, Ədəbiyyatı və Folkloru İnstitutu / Özbəkistan

Assoc. Prof. Dr. Rəşad HÜSEYNOV, Xəzər Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Afərin ABBASOVA, Qərbi Kaspi Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Şəfəq ABDULLAYEVA, Azərbaycan Dillər Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Zaman MƏMMƏDOV, AMEA Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Qərənfil QULİYEVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Dr. Hacer DOLANBAY, Muş Alparslan Universiteti / Türkiyə

Dr. Rövşən RAMİZOĞLU, Selcuk Universiteti / Türkiyə

Prof. Dr. Eldar QASIMOV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Onur URAL, Selcuk Universiteti / Türkiyə

Prof. Dr. Duyğu KILIÇ, Amasya Universiteti / Türkiyə

Prof. Dr. İlham ŞAHMURADOV, AMEA Botanika İnstitutu / Azərbaycan

Prof. Dr. Mehmet ÜNLÜ, Marmara Universiteti / Türkiyə

Prof. Dr. İbadulla AĞAYEV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. David MENABDE, Kutaisi Dövlət Universiteti / Gürcüstan

Dr. Asif MANAFOV, AMEA Zoologiya İnstitutu / Azərbaycan

Dr. Əli ZALOV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan

Dr. Elçin HÜSEYN, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti / Azərbaycan

Prof. Ali AZQANI, Taylerdəki Texas Universiteti / ABŞ

Dr. Xanzoda YULDAŞEVA, Tibb İşçilərinin Peşə Kvalifikasiyasının İnkişafı Mərkəzi / Özbəkistan

Assoc. Prof. Dr. Şəkər MƏMMƏDOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Şikar ƏHMƏDOV, Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutu / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Mahir HACIYEV, Heyvandarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutu / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Arif HÜSEYNOV, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Aytəkin AXUNDOVA, Bakı Slayyan Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Busra BİLAL, Ali Jinnah Universiteti / Pakistan İslam Respublikası

Dr. Svetlana QORNOVSKAYA, Beloserkovsk Milli Aqrar Universiteti / Ukrayna

Prof. Dr. Yusif MƏMMƏDOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Eldar VƏLİYEV, Milli Texniki Universitet / Ukrayna

Assoc. Prof. Dr. Sədət KƏRİMİ, Kral Texnologiya İnstitutu / İsviç

Prof. Dr. Valeriy LİSENKO, Ümumrusiya Metroloji Xidmət Elmi-Tədqiqat İnstitutu / Rusiya

Assoc. Prof. Dr. Şahlar BABAYEV, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. Elov BOTİR, Ə.Nəvai adına Daşkənd Dövlət Özbək Dili və Ədəbiyyatı Univeriteti / Özbəkistan

THE ORGANİZING COMMITTEE

Chairman:

Prof. Dr. Gazanfar KAZIMOV, Institute of Linguistics of ANAS / Azerbaijan

Deputy chairmen:

Mubariz HUSEYINOV: editor-in chief of the international scientific journal “Scientific research” / Azerbaijan

Prof. Dr. Erden Kajibek, Kazakh Language Academy / Kazakhstan

MEMBERS

Prof. Dr. Nargiz AKHUNDOVA, Institute of History of ANAS / Azerbaijan

Prof. Dr. Irina KREIDYCH, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» / Ukraine

Prof. Dr. Joanna MARSZALEK-KAWA, Nicolaus Copernicus University / Poland

Prof. Dr. Ugunbayar MYAGMARSUREN, Mongolian State University / Mongolia

Prof. Dr. Masuma DAEI, Payame Noor University of Tabriz / Islamic Republic of Iran

Prof. Dr. Cihan OZDEMİR, Bilecik Sheykh Edebali University / Turkey

Prof. Dr. Iya ZUMBULADZE, Kutaisi State University / Georgia

Assoc. Prof. Dr. Rashid JABBAROV, Baku State University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Asiman GULIYEV, Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Elza ALISHOVA, Girne American University / Turkey

Assoc. Prof. Dr. Durdana MAMMADOVA, Baku State University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Gulnoz SATTOROVA, Institute of Uzbek Language, Literature and Folklore of the Uzbekistan Academy of Sciences / Uzbekistan

Assoc. Prof. Dr. Rashad HUSEYNOV, Khazar University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Aferin ABBASOVA, Western Caspian University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Shefeg ABDULLAYEVA, Azerbaijan University of Language / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Zaman MƏMMƏDOV, Institute of Soil Science and Agro Chemistry of ANAS / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Garanfil GULIYEVA, Baku State University / Azerbaijan

Dr. Hajer DOLANBAY, Mush Alparslan University / Turkey

Dr. Rovshan RAMIZOGLU, Seljuk University / Turkey

Prof. Dr. Eldar GASIMOV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. Onur URAL, Seljuk University / Turkey

Prof. Dr. Duygu KILIC, Amasya University / Turkey

Prof. Dr. İham SHAHMURADOV, Institute of Botany of ANAS / Azerbaijan

Prof. Dr. Mehmet UNLU, Marmara University / Turkey

Prof. Dr. İbadulla AGAYEV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan

Prof. Dr. David MENABDE, Kutaisi State University / Georgia

Dr. Asif MANAFOV, Institute of Zoology of ANAS / Azerbaijan

Dr. Ali ZALOV, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan

Dr. Khanzoda YULDASHEVA, Center for Professional Development of Medical Workers / Uzbekistan

Assoc. Prof. Dr. Shakar MAMMADOVA, Baku State University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Shikar AHMADOV, Agricultural Scientific Research Institute / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Mahir HAJIYEV, Cattle-breeding Scientific research Institute / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Arif HUSEYNOV, Azerbaijan State Agrarian University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Aytekin AKHUNDOVA, Baku Slavic University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Busra BILAL, Ali Jinnah University Islamic Republic of Pakistan

Dr. Svetlana GORNOVSKAYA, Beloserkovsk National Agrarian University / Ukraine

Prof. Dr. Yusif MAMMADOV, Baku State University / Azerbaijan

Prof. Dr. Eldar VALIYEV, National Technical University / Ukraine

Assoc. Prof. Dr. Saadat KARIMI, Royal Institute of Technology / Sweden

Prof. Dr. Valery LISENKO, All-Russian Metrological Service Research Institute / Russia

Assoc. Prof. Dr. Shahlar BABAYEV, Azerbaijan State Agrarian University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Elov BOTIR, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after A.Navai / Uzbekistan

HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Rüstəm Tofiq oğlu Hacıyev

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu

dissertant

rustam-hajiyev@mail.ru

EYNÜLQÜZAT HƏMƏDANI FƏLSƏFƏSİNDƏ TOLERANTLIQ MODELİ

Açar sözlər: Eynülqüzat, toleranlıq, mütləq həqiqət, reallıq, qavrayış, din

Key words: Ayn al-Quzat, toleration, absolute truth, reality, perception, religion

Kifayət qədər mürəkkəb bir anlayış olan və fərqli interpretasiyalarda fərqli çalarlarla üzə çıxan toleranlıq ən ümumi mənada dünyagörüşlərinin ziddiyyəti ilə şərtlənən konfliktlərdə zorakılığın alternativ kimi çıxış edir. Tarixən fərqli əqidə sahiblərinin vətəni olmuş Azərbaycan mühiti bu baxımdan toleranlığın ən bariz nümunələrindən biridir. Azərbaycanın görkəmli filosofu Eynülqüzat Həmədani hələ XII əsrdə toleranlığın ideal modelini irəli sürmüşdü. Filosof özü bunu konkret model kimi formulə etməmişdir. Əsərlərindəki müvafiq fikirləri əsasında qurduğumuz modelin əsas müddəalarını aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik:

- 1) toleranlıq təkcə dini dünyagörüşü ilə məhdudlaşmayıb daha geniş spektri əhatə edir;
- 2) fərqli baxışların meydana gəlməsi yeganə obyektiv reallığın fərqli qavranılmaları ilə şərtlənir;
- 3) fərqli baxışlara qarşı dözümlülük yeganə obyektiv reallığa qarşı neytral mövqe tutmağa əsas vermir;

4) dözümlülük hər bir baxışın öz səviyyəsində nisbi bir reallığı əks etdirməsinə əsaslanır.

Ümumiyyətlə, Eynülqüzat fəlsəfəsinin əsasını bütün məsələlərə ikili (rasional və irrasional səviyyələrdə) yanaşma təşkil edir. Bu, artıq öz-özlüyündə iki reallığın qəbul edilməsidir. Eynülqüzat irrasional idrakın mütləqliyi üzərində dayanmaqla yanaşı rasional idrakın məhsulunu da tam inkar etmir. Onun tolerantlığı “Zübdətül-həqaiq” (“Həqiqətlərin məğzi”) əsərində əksini tapan bir uşaqla yetkin bir adamın məsələyə baxışı haqqında təmsilində tamlığı ilə ehtiva olunur. Belə ki, uşaq məsələyə hissi idrakla qiymət verdiyi halda yetkin insan ona rasional düşüncə ilə yanaşır. Eynülqüzat təmsilin sonunda yazır: “Ağıl sahibinin sözü doğrudur. Ağıl sahibinin nəzərinə uşağın baxışı da doğrudur. Ağıl sahibinin öz iddiasında onu təkzib etməsi özü yanlışlıqdır” (Həmədani, 1392: 236). Eynülqüzata görə, rasional idrakın hissi idrakdan, irrasionallığın isə rasionallıqdan üstünlüyü bəlli məsələdir. Məhz bu iyerarxik ardıcılığa əsasən hər aşağı səviyyəyə qarşı dözümlülük mütləq təmin edilməlidir. Burada əsas məsələ fərqli idrak səviyyələrindəki baxışların bərabərhüquqluluğu deyil, hər səviyyənin tələbinə və şərtinə görə həmin səviyyədə hasil olan baxışın öz-özlüyündə doğru olmasıdır. Fərqli qavrayışlar prinsipi öz-özlüyündə mütləq reallığın mövcudluğunu təsdiqləyir. Bu, Eynülqüzatın fəlsəfi sistemindəki bizim şərti olaraq “nisbətlər nəzəriyyəsi” adlandırdığımız yeganə mütləq Həqiqətin fərqli nisbətlərdə təzahür etməsi ideyası ilə bağlıdır. Kainatdakı bütün varlıqların yeganə həqiqi Varlığın fərqli təzahürləri olması baxımından onlar arasındakı fərqliliklər nisbi xarakter daşıyır. Fərqliliklər kontekstində xeyir və şər problemi yalnız şüurlu canlı, yəni insan kateqoriyası səviyyəsində aktuallaşır. Bu da fərqli eqoların təmin edilmə istəyindən başqa bir şey deyil. Bu anlamda Eynülqüzatın tolerantlıq modeli “mən” əvəzinə “biz” və “bütöv Kainat” anlayışını ortaya qoyaraq sülh və barış təminatçısı kimi çıxış edir. Bununla Eynülqüzat bir tərəfdən nisbi qavrayış məhsulları müqabilində mütləq reallığın statusunu qorumuş olur, digər tərəfdən isə nisbiliklərin özləri arasında razılığı təmin edir.

Tolerantlığın müasir dar anlamında dini, yaxud dindaxili fərqli dünyagörüşlərinə gəlincə isə, Eynülqüzat burada da öz modelinin əsas müddəalarını müdafiə edir. Ümumiyyətlə, Eynülqüzata görə fərqli din və məzhəblər vahid bir ideyanın təhrif olunmuş fərqli interpretasiyalarıdır (Həmədani, 1362: 284). Eynülqüzat məktublarının birində yazır: “Əgər biz desək ki, xristianlıq da, atəşpərəstlik də, bütperəstlik də doğrudur, heç kəs qəbul etməz” (Həmədani, 1362: 301). O, həmin məktubda göstərir ki, məsələn, atəşpərəstlərin oda sitayışı əsassız deyil, lakin bu ayin ilkin formasından təhrifə məruz qalmışdır, eynən müsəlmanlıq da bu cür zərrə-zərrə təhrif olmaqdadır.

Deməli, Eynülqüzatın tolerantlıq modelindəki dözümlülük təkcə “hər kəsin öz yolu” prinsipi ilə dinc yanaşı yaşama deyil, həm də vahid kök prinsipindən çıxış edərək yeganə Həqiqətdə birləşmə çağırışıdır. Bu, müasir dünyada təbliğ olunan neytral mövqeli və ifrat mütədil tolerantlıq modeli müqabilində praktiki cəhətdən daha səmərəli bir model kimi üzə çıxır. Belə ki, müasir tolerantlıq dünyagörüşlərinin bərabərhüquqluluğunu tanımaqla obyektiv olan Həqiqəti güzəştə getmiş olur. Eynülqüzatın modeli ən yaxşı halda sadəcə bir-birinə qarşı etinasızcasına tolerant olan fərqli baxışlar toplusundan ibarət xotik dünya düzəninə qarşı bir-birində məqsədyönlü şəkildə həqiqəti axtaran baxışlar sistemini qoyur. Bu sistem “heç kəs tam haqsız deyil” prinsipi üzərində qurulur, çünki hər baxışda bir həqiqət payı var. Eynülqüzat bunu güzgü təmsili ilə aydınlaşdırır. Vahid reallığın fərqli güzgülərdəki əksləri fərqli baxışları ortaya gətirir. Bu da ixtilaf üçün bəhanə deyil, əksinə, vahid Həqiqət ətrafında sülh və anlaşma üçün real zəmindir.

Ədəbiyyat

1. Həmədani Eynülqüzat. (1362), Nameha-ye Eynülqüzat Həmədani: 3 cild. bi-ihitam-i Ə.Münzəvi və Ə.Üseyran. Tehran: Mənuçehri, c. 2.
2. Həmədani Eynülqüzat. (1392), Zübdətül-həqaiq. müqəddimə və təshih Ə.Üseyran, tərc. Q.Cəməşidnejad Əvvəl. Tehran: Əsafir.

Ayişə Vüqar qızı Mirzəyeva
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant
ayishamirzoeva@gmail.com

AİLƏ DƏYƏRLƏRİNİN QORUNMASI MƏSƏLƏSİ

Açar sözlər: ailə, sosial institut, müasirləşmə, sosial-mədəni həyat, dəyərlər sistemi

Key words: family, social institution, modernization, social-cultural life, system of values

Çağdaş türk dünyasında ailə dəyərlərinin qorunması məsələsi çox vacib istiqamətlərdən biridir. Hər bir türk xalqı üçün ailə dəyərlərinin qorunması diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan xalqı üçün də bu missiya böyük əhəmiyyətə malikdir. Ailə cəmiyyəti formalaşdıran bir kateqoriyadır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasətinin əsasını milli-mənəvi ailə dəyərlərinin qorunması təşkil etmişdir. Əsası Ulu Öndər tərəfindən qoyulan bu ənənə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Müasir və müstəqil Azərbaycanda həyata keçirilən dövlət ailə siyasəti milli-mənəvi dəyərlərə əsaslanır.

Ailə dəyərlərinin qorunması cəmiyyətimizin ən mühüm vəzifələrindən biridir. Ailə siyasəti Azərbaycan Respublikasında sosial sahədə dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri sayılır. Heydər Əliyev həmişə bu reallığı nəzərə alaraq ölkəmizdə ailə siyasətinin formalaşdırılması məsələsinə böyük diqqət yetirmiş, bu sahədə yaranan problemlərin həlli istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyət prinsipinə əsaslanmışdı.

Müasir dünyanın, çağdaş həyatın bütün sahələrinin elektronlaşdığı, qloballaşdığı, internetləşdiyi bir vaxtda xalqımızın yeni nəsil nümayəndələri, eləcə də başqa ölkələrdə yaşayan və yad mədəniyyətlərin daşıyıcılarına çevrilən soydaşlarımız arasında Azərbaycan milli-mənəvi yaşam düşüncəsində etnik kimliyimizin bir hissəsinə çevrilən ailə

kulturumuzun ayrılmaz tərkib hissəsi hesab edilən ağsaqqallıq-ağbirçəklik dəyərlərinin dirçəldilməsi zəmanəmizin əsas milli-mental məsələlərindən biridir (İsbəndiyarova, 2018: 4).

Bü gün dövlətimiz gənclər üçün böyük imkanlar açıb. Hər bir gənc ondan bəhrələnməli, dəyərlərimizin qorunması istiqamətində yaxından iştirak etməlidir. Onlar bu prosesin əsas iştirakçısı olmalıdırlar. Müasir gənclik milli-mənəvi ruhda böyüdülməli, türk dünyasının adət-ənənələrinə hörmətlə yanaşmalı, öz ölkəsinin qayda-qanunlarını, dəyərlərini dərinlən dərk etməli və bunların əsas qoruyucusu, təminatçısı olmalı və özündən sonra gələcək olan gəncliyə ötürücü körpü rolunu oynamalıdır.

Xüsusilə qeyd ermək lazımdır ki, ölkəmizin ailə dəyərlərinin gücü vətən uğrunda canından keçən şəhidlərimizin şücaətində, mərdliyi və igidliyində özünü göstərmişdir. Vətən uğrunda şəhid olan Azərbaycan övladları analarımızın böyütdüyü qəhrəman oğullardır. Vətənə sevgi hər zaman ailə dəyərlərimizin əsasını təşkil edib.

Müasir dövlətlər fasiləsiz olaraq dəyişən cəmiyyətdə daim yeniləşən, yaranan təhdidlərə çevik cavab verə bilən ailə siyasətini həyata keçirmək kimi çağırışla üz-üzədir (2).

Milli-mənəvi ailə dəyərləri müəyyən bir ailənin bütöv mahiyyətinin qurulduğu çərçivədir. Bütün qohumlar tərəfindən bərabər şəkildə hörmət edilən və qorunan ailə dəyərləri olmadan möhkəm təmələ malik əsl ailə qurmaq mümkün deyildir. Ailə dəyərlərinin formalaşması uşaqlarda erkən yaşlardan başlayır.

Demək olar ki, müxtəlif insanlar üçün “ailə” sözü fərqli şəkildə qəbul edilir. Amma bu və ya digər ailə formasının olub-olmamasından asılı olmayaraq onların hamısını əksər hallarda ümumi dəyərlər birləşdirir.

Ailə dəyərlərinin bəzilərini özümüz əldə edirik, bəziləri isə bizə nəsil-dən-nəsilə ötürülür. Ailədə böyüklərin bir-biri ilə davranışı, bir-birinə hörməti də ailə dəyərlərindən biridir. Uşaqların düzgün tərbiyə edilməsi, onların milli-mənəvi ruhda böyüdülməsi, vətənə sevgi, böyüklərə hörmət, ana dilimizə hörmət, tariximizin dərinlən

öyrədilməsi ailə dəyərlərinin vacib xüsusiyyətləridir. Ailə dəyərləri sayəsində insanlar başqa insanlara hörmət etməyi, onlara qayğı göstərməyi, düzgün qərarlar qəbul etməyi, məktəbdə, işdə və nəhayət yetkin olanda öz ailələrində məsuliyyətli olmağı öyrənəcəklər.

Respublikamızda ailə dəyərlərinin qorunması istiqamətində və ailə probleminin həllinə qayğı kimi bir sıra tədbirlər görülür. Onlardan biri kimi 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin sərəncamı ilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Hər il may ayının 15-i dünyada qeyd edilən “Beynəlxalq Ailə Günü” münasibəti ilə respublikamızda da bir sıra tədbirlər həyata keçirilir. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən həyata keçirilən bu əlamətdar bayramda ailə dəyərlərinin ön plana çəkilməsi məqsədi ilə tədbirlərin təşkil edilməsi artıq bir ənənəyə çevrilmişdir.

Ədəbiyyat

1. İsbəndiyarova, C. (2018), Ailə dəyərlərini simvollaşdıran kulturlar. Bakı: “Elm və Təhsil”.
2. <http://scfwca.gov.az/store/media/Sosial-Psixoloji%204.pdf>

Nərgiz Kamal qızı Əsədullayeva
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
magistrant
nargiz837nargiz@gmail.com

HEYKƏLTƏRAŞ ALBERT MUSTAFAYEVİN YARADICILIQ YOLU

Açar sözlər: *heykəltəraşlıq, plastika, monumental, Vaqif, Albert Mustafayev, tişə ustası, heykəl, xatirə lövhəsi*

Key words: *sculptural arts, plasticity, monumental, Vagif, Albert Mustafayev, modelling tool maestro, sculpture, commemorative plaque*

Azərbaycan təsvir sənətinin önəmli sahələrindən olan heykəltəraşlıq XX əsrin 50 – ci illərinin II yarısında yüksək inkişaf dövrünə qədəm basmışdır. Bu dövr ərzində yaradılan heykəltəraşlıq əsərlərini bunun bariz sübutu kimi təqdim etmək olar. Hər daim öz istedadlı sənətkarları ilə tanınan Azərbaycan heykəltəraşlığının nümayəndələri olan Fuad Əbdürrəhmanov, Mirələsgər Mirqasimov, Tokay Məmmədov, Cəlal Qaryağdı, Ömər Eldarov, Fazil Nəcəfov və başqaları Azərbaycan təsviri sənət tarixinə töhvə hesab olunmaqla yanaşı, milli heykəltəraşlığımızın bu günkü inkişafının yaratıcılarıdır. Bu tişə ustalarının arasında tanınmış heykəltəraş Albert Zaman oğlu Mustafayevin də özünəməxsus yeri var.

Şəki şəhərində dünyaya göz açmış Albert Mustafayev 1959-1960-cı illərdə İ.Repin adına Moskva Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının nəzdində Heykəltəraşlıq, Boyakarlıq və Memarlıq İnstitutunda təhsil aldığı dövrlərdə yaradıcılıqla da sıx məşğul olurdu. Daha sonradan Bakının mərkəzi küçələrindən birində ucalacaq olan “Bəhram Gur əjdahanı öldürür” adlı kompozisiyanın 30 sm-lik ilkin variantını məhz bu dövrdə kurs işi olaraq təqdim etmişdir. Şəhərin mərkəzi küçələrindən birində - funikulyorun qarşısında yerləşdirilmiş bu bürünc kompozisiya tez bir zamanda şəhərin rəmzlərindən birinə çevrilmiş, həm texnika, həm də mövzu - ideya baxımından güclü

əsərdir. Xeyirin şər üzərində qələbəsini simvolizə edən bu kompozisiya Bakıda yaradılmış ilk heykəlli fəvvarə sayılır.

Təsviri incəsənətin digər növlərindən fərqli olaraq, heykəltəraşlıqda obrazın psixoloji xüsusiyyətlərini, onun daxili aləmini ifadə etmək olduqca çətindir. Geniş yaradıcılıq imkanlarına sahib olan sənətkarın yaratdığı obrazlarda plastika üçün vacib olan elementləri göstərmək bacarığı kifayət qədər yetərli idi. Yaradıcılığında Nizami Gəncəvi obrazına müraciət etmiş görkəmli tişə ustası Albert Mustafayev özünəməxsus yanaşma tərzini ilə əsərin olduqca maraqlı həllinə nail olmuşdur. Nizami Gəncəvi həyatını və yaradıcılığını dərinlən mənimsəməsi bu heykəlin yaranmasında ona böyük köməklik göstərmişdir. Heykəltəraşın gipsdən yaratdığı bu heykəl Nizami Gəncəvi adına Kino mərkəzinin baş fasadında öz yerini tapmışdır.

Heykəltəraş öz yaradıcılığında Qarabağ mövzusunda da toxunmuş və XVIII əsrdə yaşayıb-yaratmış Azərbaycan şairi, ictimai xadim, Qarabağ xanın vəziri olan Molla Pənah Vaqifin obrazı onun yaradıcılığında xüsusi yer tutur.

Əməkdar rəssam Albert Mustafayev Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində müəllim kimi fəaliyyət göstərdiyi dövrdə Şuşada inşa olunan Vaqifin məqbərəsi üçün dahi şairin büstünü işləyib hazırlamışdır. Tikintisi 1977-ci ildə başlanılmış və dörd il davam etmiş məqbərə Cıdır düzünə yaxın bir ərazidə yerləşən Vaqifin qəbrinin üzərində inşa edilmişdir. Məhz bu əsərinə görə heykəltəraşa fəxri ad verilmişdir. 1992-ci ildə Şuşanın işğalı zamanı məqbərə ilə bərabər şairin büstü də erməni vandalları tərəfindən dağıdılmış olsa da, 2020-ci il 8 noyabr tarixində Şuşa işğaldan azad olunduqdan sonra, məqbərə və Vaqifin büstü yenidən bərpa edilmişdir.

Görkəmli tişə ustasının yaradıcılığına nəzər saldıqda, biz bir sıra önəmli diqqətəlayiq əsərlərin də heykəltəraşın yaradıcılığında yer aldığına şahid oluruq. Heykəltəraş Lütfuli Abdullayevin, Lətif Kərimovun xatirə lövhəsini, Şəki şəhərində qoyulmuş II Dünya müharibəsində iştirak etmiş şəkililərin döyüş yolunu əbədləşdirmək məqsədilə yaradılan 1974- cü ildə hazırlanan “Xatirə ansamblının” ərazisindəki “Ana heykəli”ni, Mingəçevir şəhərində “V.İ.Leninin heykəli”ni, 2014- cü ildə isə Azərbaycanın böyük şairi Bəxtiyar Vahabza-

dənin, Şəki xanı Məhəmmədhüseyn xan Muştanın büstünü hazırlamışdır.

Azərbaycanda demək olar ki bütün sənət ustaları, heykəltaraşlar öz yaradıcılığında müharibə, qəhrəmanlıq mövzusunda toxunmuşlar. Albert Mustafayevin də bu mövzulara biganə qalmaması təbii hal idi. Onun bu mövzu ilə bağlı diqqətəlayiq əsərlərindən biri 1975-ci ildə Qorxmaz Sücəddinovla birgə işlədiyi “Müharibənin faciəsi” əsəridir.

Albert Mustafayev doğulub boya-başa çatdığı Şəkinin Azərbaycan xalqına bəxş etdiyi kolifey sənətkarlara həsr olunmuş əsərlərə də öz yaradıcılığında geniş yer vermişdir. Onun belə işlərindən Azərbaycanın görkəmli teatr və kino aktyoru, Azərbaycan SSRİ xalq artisti Lütfəli Abdullayevin əziz xatirəsinə həsr olunmuş xatirə lövhəsini xüsusü vurğulamaq olar. Ölümlərinə görə kiçik xatirə lövhəsi həm sadəliyi həm də bədii estetikası ilə diqqəti cəlb edir. Qəhrəmanın profildən əks olunduğu lövhə teatr pərdəsi elementi ilə tamamlanmış və aktyorun səhnə ilə vəhdətini ölümsüzləşdirmişdir.

Məşğul olduğu hər sahədə naliyyətlər əldə edən heykəltaraş həm də gözəl fotoqraf idi. Onun ilk sərgisi hələ o, Sank-Peterburqda təsil alarkən baş tutmuşdur. İkinci sərgisi isə uzun müddət pedaqoji fəaliyyət göstərdiyi Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində baş tutmuşdur. 2015-ci ildə heykəltərəşin 85 illiyi münasibətilə onun Azərbaycan Fotoqraflar Birliyi tərəfindən foto sərgisi keçirilmişdir. Keçirilən bu sərgidə sənətkar “İlin ən yaxşı fotoqrafı” adlı fəxri fərmanla təltif edilmişdir. O, Azərbaycanın görkəmli simalarından ibarət böyük foto qalereya yaratmışdır. Burada biz, “Niyazi”, “Fikrət Əmirov”, “Körpə”(Lala Qafarova), “Qoca naturaçı”, “Bədəvi”, “Cəlal Qaryağdı”, “Azərbaycan SSRİ Xalq artisti Hökümə Qurbanova” və. s. bir çox uğurlu fotolarla rastlaşırıq.

Sənətkarın 90 illik yubileyi böyük təntəli şəkildə qeyd olunmuş və onun yaradıcılıq ömrü onun haqqında hazırlanan filmdə göstərilmişdir.

Ülfət İltifat qızı Vəliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
magistrant
Ulush99@mail.ru

GƏNCLƏRİN TƏHSİLƏ MARAĞININ ARTIRILMASINDA İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARININ ROLU

Açar sözlər: təhsil, gənclər, texnologiya, komputer, elektron kitabxanalar

Key words: education, young people, technology, computer, electronic libraries

Bugün cəmiyyətimizin mühüm təbəqələrindən biri də gənclərdir. Ölkənin inkişafı bilavasitə savadlı gənc kadrlardan çox aslıdır. Dövlətimiz gənclərin inkişafına xüsusi diqqət ayırır. Belə ki, gənclərin inkişafı ilə bağlı bir sıra Dövlət proqramları, layihələr qəbul edilmişdir. Bununla bağlı Gəncliyin inkişafı 2005-2009-cu illər üzrə Dövlət proqramını, 2011-2015-ci illər üzrə Dövlət proqramını, 2017-2021-ci illər üzrə Dövlət proqramlarını qeyd edə bilərik. Bu proqramlarda da təbii ki, gənclərimizin inkişafı ilə bağlı bir sıra məsələlər öz əksini tapmışdır. Ən önəmli, aktual məsələlərdən biri də təbii ki, gənclərin təhsilə cəlb edilməsi və təhsilə marağının artırılmasıdır. Demək olar ki, bütün ölkələrdə, inkişafın hər bir mərhələsində gənclərin, cəmiyyətin inkişafı təhsillə birbaşa bağlıdır.

Təhsilimizin dünya standartlarına uyğun inkişafını təmin etmək üçün ali məktəblər ən son komputer avadanlıqları ilə təmin olunur. Gənclərin savadlı kadr kimi formalaşmasında, təhsilə marağının artırılmasında informasiya texnologiyaları mühüm rol oynayır. 21-ci əsr həmçinin informasiya texnologiyalar dövrü hesab olunur.

Aydın ki, müasir cəmiyyətimizi, gənclərin inkişafını texnologiya olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Müasir dövrümüzdə sözün əsil mənasında informasiya texnologiyaları gənclərin həyatının

ayrılmaz bir parçasına çevrilmişdir. Təbii olaraq savadlı kadr kimi formalaşmaq istəyən gənc daima informasiya texnologiyalarından istifadə edərək, müəyyən araşdırmalar aparmalı və öz üzərində işləməyi bacarmalıdır. Gənclər bugün informasiya texnologiyası kimi komputer, elektron kitabxanalardan geniş şəkildə istifadə edir. Belə ki, təhsilə marağın artırılmasında informasiya texnologiyaları əsas vasitə olaraq qəbul edilə bilər. Komputerin gənclərin təhsilə marağının artırılmasıyla bağlı rolundan danışsaq, bir sıra üstünlükləri qeyd edə bilərik. İlk olaraq müasir dövrümüzdə hər bir tələbə gənclərin şəxsiyyətinə müvafiq öyrənmək istədiyi fənn üzrə təhsil proqramları hazırlanır. Gənclərin düşüncə tərzini, bacarıqlarını analiz edilir və bəziləri videomateriallar, bəziləri isə inkişafetdirici oyunlar vasitəsi ilə materialları mənimsəyir. Bu da öz növbəsində gənclərin təhsilə olan marağının artırılmasında əsas amil kimi dəyərləndirilir. Komputerdən istifadənin ən mühüm üstünlüyü odur ki, burada gənclər qısa zaman ərzində internet vasitəsi ilə özlərinə lazımı bilikləri əldə edə bilər. Gənclərimizin əksəriyyəti komputerdə internet vasitəsi ilə bir sıra xaricdə təhsil ilə bağlı dövlət proqramları ilə maraqlanır, bu proqramlara baş vurur, hansiki bunlar gənclərin təhsilə marağının artırılmasında özünü göstərir. Uğurlu gələcəyin əsası da elə bu zaman qurulur (1). Həmçinin komputer texnologiyasının təhsil sahəsində istifadəsindən sonra gənclərin təhsilə cəlb edilməsi, marağının artırılması üçün bir sıra yeni metodlar irəli sürülmüş və bu da öz növbəsində dərslərin tədrisinə müsbət təsir göstərmişdir. Belə ki, tələbə gənclərimiz özlərini inkişaf, təhsilə marağın artırılması məqsədi ilə ehtiyacı olan kitabları online oxuya bilər və dünya kitabxanalarına pulsuz baxış əldə edirlər. Komputerdən istifadənin müsbət tərəfi ondan ibarətdir ki, hal-hazırda tədris mərkəzlərində gənclər qulaqasma, yazı və digər praktiki dərsləri komputərə qoşulmuş proqramlar vasitəsi ilə keçirlər. Həmçinin gənclərin təhsilə marağının artırılması üçün komputerdə fənlər üzrə animasiyalı, inkişafetdirici bir sıra motivasiyaedici elektron oyunlar hazırlana, komputerin multimedia imkanlarından istifadə edilə, bununla bağlı təhsil platforması yaradıla

bilər ki, bu da gəncləri həvəsləndirə bilər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, gənclərin təhsilə marağın artırılması məqsədi ilə elektron dərsliklər hazırlanmalı və əsas marağın artırılması vasitəsi isə müəllimlərin mövzu ilə bağlı hazırladıkları videoroliklər, səsyazmalar ola bilər. Gənclərin dərsə, imtahana hazırladıkları vaxt bundan rahatlıqla istifadə etməsi onların təhsilə marağın artırılmasında mühüm rol oynayır, bu da çox faydalı metoddur. Müasir dövrimizdə bu metoddan istifadəni inkişaf etdirmək lazımdır.

Ümumiyyətlə komputer texnologiyasından istifadə gənclərimizdə əzbərçilik metodikasının da qarşısını ala bilər. Həmçinin komputerdə internet vasitəsi ilə distant təhsil həyata keçirilir və bunun da üstünlüyü ondan ibarətdir ki, bir sıra insanlar (kənd yerlərində, kiçik şəhərdə yaşayan, ailə qayğısı ilə yüklənmiş gənclər) evdə öz təhsillərini artırmaq imkanı əldə edə bilər. Eyni zamanda təhsilin yarı distant yarı əyani formada təşkil olunması bir sıra gənclərimiz üçün təhsilə marağının artırılmasında mühüm rol oynaya bilər (2).

Elektron kitabxanalar müasir texnologiyanın cəmiyyətə, xüsusilə gənclərə verdiyi töhfələrdən biridir. Elektron kitabxanalar gənclərin təhsilə marağın artırılmasında mühüm rol oynayır, belə ki, bu kitabxanalar uzaq məsafədən oxuculara informasiya xidməti göstərir. Elektron kitabxanalar 24 saat ərzində fəaliyyət göstərərək, gənclər üçün rahat və sərfəli xidmət növüdür. Elektron kitabxanaların əsas üstünlüyü odur ki, burada informasiya ehtiyatını daha etibarlı mühafizə etmək mümkündür, müasir web texnologiyası əsasında fəaliyyət göstərir. Belə kitabxanalardan istifadə xərc tələb etmir ki, bu da gənclərin təhsilə marağın artmasında mühüm rol oynaya bilər (Xələfov, 2007:175). Elektron kitabxanaların müsbət tərəflərindən biri kimi onu da qeyd edə bilərik ki, bu kitabxanalar geniş sahəyə malikdir, burada istənilən qədər ehtiyatı yerləşdirmək mümkündür. Elektron kitabxanalardan istifadə əyani kitabxanalardan daha rahat başa gəlir, belə ki, gənclərimiz vaxt və pul sərf etmədən internet vasitəsi ilə rahatlıqla bu kitabxanalara giriş edə və özlərini lazım materialları əldə edə bilər. Giriş imkanları çox rahat olub, istənilən şəxslərin kitabını

dünyanın müxtəlif yerlərindən olan tələbələr asanlıqla əldə edə bilər. Beləliklə elektron kitabxanalardan istifadə nəticəsində kitablar əlçatan olur, gənclərimiz kitablardan istifadə edərək, öz biliklərini daha da təkmilləşdirir.

Nəticə olaraq onu qeyd etmək olar ki, informasiya texnologiyalarından istifadə gənclərin özünə inamını artırmaqla yanaşı, onların cəmiyyətə inteqrasiya prosesini asanlaşdırır. Həmçinin gənclərin təhsilə marağının artırılmasında əsas vasitə olaraq qəbul edilir. XXI əsr cəmiyyətin formalaşmasına təsir edən ən mühüm amillərdən biri olan informasiya-kommunikasiya texnologiyasının insanların həyatında rolu, göründüyü kimi getdikcə artmaqdadır. Eyni zamanda gəncləri bu sahədə maarifləndirməyə də böyük ehtiyac vardır. Çünki gənclərin bəziləri informasiya texnologiyalardan istifadə etdikdə onlarda bu vasitələrə bağlılıq yaranır, bu bağlılıq gənclər üçün ziyanlı olan məşğuliyyətlərə vərmiş yaradır. Onlar, necə deyərlər “virtuallaşır”, real həyatdan uzaqlaşır.

Ədəbiyyat

1. Xələfov, A, Qurbanov, A. (2007), Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları, Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 200 s
2. <https://www.testbook.az/essay/show/168/muasir-insanin-heyatinda-kompyuter-texnologiyalarinin-rolu>
3. <https://www.celt.az/informasiya-texnologiyalarinin-t%C9%99hsild%C9%99-rolu/>

Aysel Etibar Eminova
Sumgayit State University
PhD student
Eminovaa@yahoo.com

CONCEPT OF ENTERPRISE'S SUSTAINABILITY AND ITS EVALUATION

Key words: *sustainability, evaluation of enterprises, environmental protection, Global Reporting Initiative, sustainability reports*

Açar sözlər: *dayanıqlılıq, müəssisələrin qiymətləndirilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi, Qlobal Hesabat Təşəbbüsü, dayanıqlılıq hesabatları*

The rapidly increasing global competition among businesses has shortened the life span of businesses both in the world and in Azerbaijan. The concept of sustainability has emerged in order to ensure the continuity of assets in businesses. With the rapidly developing technology, environmental and social problems have occurred in the continuation of the existence of the enterprises due to reasons such as the opening of the enterprises to new markets and the increase in the number of employees. For this reason, the concept of sustainability has emerged in order to fulfill the economic, social and environmental responsibilities of businesses.

Companies create wide environmental, social and economic spheres of influence and aim to make these impacts positive through responsible and effective sustainability practices. Companies that place social and nature-friendly activities on the basis of their understanding of sustainability; see stakeholder expectations in social, ethical, economic and environmental fields as the main guide and seek ways to turn risks into opportunities in this field.

Sustainable development was defined in three sub-titles at the 2005 World Summit of the United Nations; economic development, social

development and environmental protection (UN, 2005: p.12). Ensuring sustainability in terms of economic development requires sensitivity in the use of resources in terms of economic activities due to the limited resources of the world. In terms of social development, sustainability refers to the transformation from a purely consumer society to an environmentally sensitive society that consumes with this awareness. In terms of environmental protection, sustainability can be defined as exhibiting behaviors that can keep the environment in its most natural state in interaction with the environment and engaging in activities to recycle the ecological environment that is damaged or destroyed as a result of human activities.

As awareness on sustainability at the social level increases; the expectations of investors, customers and governments from businesses on this issue come to the fore.

In this direction, the need to evaluate the enterprises has emerged. In order to meet these expectations, it is observed that, starting from 1989, an increasing number of publicly traded enterprises in the world have started to report their policies and their effects on the environment, society and sustainability, apart from the periodic financial reports they publish (Kolk, 2004: 51-64).

For this purpose, it is tried to establish a standard and format with approaches such as the Global Reporting Initiative (GRI) created in 1997. The aim of the Global Reporting Initiative is to develop a system that will guide companies to report on their economic, environmental and social performance in an accurate and reliable manner and will harmonize worldwide in reporting (GRI, 2008). The Global Reporting Initiative has created a guide on sustainability reports to achieve this goal, and while putting this guide into effect, it has followed the path of open dialogue by collaborating with a wide range of audiences. Today, 1,500 businesses worldwide use this initiative's format. (Etzion and Ferraro, 2006: 8).

References

1. Kolk, A.(2004), “A Decade of Sustainability Reporting: Developments and Significance”. International Journal of Environment and Sustainable Development, 3(1), 51-64.
2. Etzion, D and Ferraro, F. (2006), “Institutional Entrepreneurship Through Voluntary Standard Setting: The Case of Global Reporting Initiative”. 22nd EGOS Colloquium, July 6-8, Bergen, Norway. <http://www.econ.upf.edu/docs/seminars/etzionferraro.pdf>
3. <http://www.who.int/hiv/universalaccess2010/worldsummit.pdf>

TƏBİƏT ELMLƏRİ BÖLMƏSİ

NATURAL SCIENCES SECTION

Ələddin Əlirza oğlu Tağıyev

Bitki Mühafizə və Texniki Bitkilər Elmi Tədqiqat İnstitutu
aqrar elmləri doktoru
t.eleddin@mail.ru

Aytən İlham qızı Zeynalov

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
doktorant
zeynalova92.92@mail.ru

YENİ RAYONLAŞMIŞ PAMBIQ SORTLARININ QROBİOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN VƏ TƏSƏRRÜFAT QIYMƏTLİ ƏLAMƏTLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

Açar sözlər: pambıq, sort, qoza, lif çıxımı, seleksiya, vilt

Key words: cotton, sort, boll, fiber yield, selection, wilt

Seleksiya prosesində toplanmış zəngin başlanğıc seleksiya materialları intensiv tipli pambıq sortları yaradılmasına imkan verir (Dragavcev, Yakushev, 2015:130-137; Dzhumaev, 2017: 38-39).

Pambıq istehsalının dinamik inkişafını təmin etmək, toxuculuq sənayesinin mahlışa olan tələbatını ödəmək üçün məhsuldar, tez yetişən, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı davamlı, yüksək lif çıxımına və keyfiyyətinə malik, xarici şərait amillərinə görə plastik, toxumun tərkibində yağın miqdarı çox olan yeni pambıq sortlarının yaradılması istiqamətində elmi-tədqiqat işlərinin aparılması böyük əhəmiyyət kəsb edir (Yahyoev, Negmatov, Fomina, 2002: 130; Zeynalova, 2020: 4-6).

İstiqamətli seleksiya işi nəticəsində yaradılmış yüksək məhsuldarlığa və lif çıxımına, vilt xəstəliyinə davamlı, tez yetişən və

yüksək texnoloji lif keyfiyyətinə malik pambıq sortları olan Gəncə-110, Gəncə-160 və Gəncə-182 sortları fermer təsərrüfatlarında becərilir və onların ilkin toxumçuluq işləri qurularaq original və superelit toxumları hazırlanıb.

Gəncə-110, Gəncə-160 və Gəncə-182 pambıq sortlarının biomorfoloji, təsərrüfat qiymətli əlamətləri və lifin texnoloji keyfiyyət göstəriciləri aşağıda təsvir edilir.

Gəncə-110 pambıq sortu- Mutant-4/1 (AzNİXİ-104-Eİ-0.04%+PABT-1.0%+18 saat) formasından çox təkrarlı istiqamətli seçmə yolu ilə yaradılmışdır. Gəncə-110 pambıq sortu orta lifli G. hirsutum L. növünə aiddir.

Kolu- yığcam, piramida şəkillidir, hündürlüyü 90-110 sm-dir. Gövdəsi – yoğun və möhkəmdir, yatmağa qarşı davamlı, solğun yaşıl rəngli, nisbətən zəif tüklüdür. Meyvə budaqları – iti bucaq altında əmələ gələrək, I-II budaqlanmaya aiddir. Monopodial budaqları – 1-2 ədəd olur. Yarpaqları – orta irilikdə, tünd yaşıl rəngli, orta dərəcədə tüklüdür, 3-5 dilimlidir, yarpaq ayası düzdür. Çiçəyi – orta irilikdə, sarımtıl rəngdədir. Ləçəkləri və tozcuqları sarı rəngdədir. Qozası – iridir, səthi hamar və tünd yaşıldır, forması uzunsov, yumurtavari olmaqla buruncuğu küt, ulduzcuqludur. Çiyidi – orta böyüklükdə, orta dərəcədə tüklüdür, çirkli zümrüdü rəngdədir. 1000 ədəd çiyidin çəkisi 120 qramdır. Vilt xəstəliyinə nisbətən davamlıdır. Gəncə-110 pambıq sortu tezyetişən olmaqla vegetasiya müddəti 118 gündür.

Təsərrüfat göstəriciləri – sortun potensial məhsuldarlığı – 50-55 sent/ha-dır. Müsabiqəli sort sınağında orta məhsuldarlığı – 42.5 sent/ha, bir qozada olan xam pambığın kütləsi – 6.2 qr-dır. Lifin uçağanda uzunluğu – 36.1 mm, lif çıxımı – 38.5%, lif məhsulu – 17.0 sent/ha-dır.

Lifin texnoloji keyfiyyəti – lifin qırılma yükü – 4.9 q.q., xətti sıxlığı – 5980 m/teks, nisbi qırılma uzunluğu – 29.1 q.q./teks, ştapel uzunluğu – 35/36 mm-dir. Gəncə-110 pambıq sortu IV tipin tələbatına cavab verir.

Gəncə-160 pambıq sortu- İlikin formalardan hibridləşdirmə yolu ilə təkrar istiqamətli seçmə yolu ilə yaradılmışdır. Gəncə-160 pambıq sortu orta lifli *G. hirsutum* L. növünə aiddir. Kolu – yığcam, piramidal formalıdır, hündürlüyü 110-120 sm-dir. Gövdəsi orta dərəcədə tüklü, yatmağa qarşı davamlıdır. Birinci meyvə budağı 5-6-cı buğumda yerləşir. 1-2 monopodial budaqları olur. Yarpaqları orta böyüklükdə, açıq yaşıl rəngli, əsasən 3 dilimlidir. Çiçəyi – orta böyüklükdə, ləçəkləri və tozcuqları sarı rəngdədir. Qozası – orta irilikdə, yumurtavari, səthi hamar, ulduzcuğu yoxdur. Bir qozada olan xam pambığın kütləsi – 6.1qr-dir. Vilt xəstəliyinə nisbətən davamlıdır. Vegetasiya müddəti – 127 gündür. Məhsuldarlığı – 38.6 sent/ha, lif çıxımı – 40.0%, lifin uçağanda uzunluğu – 35.3 mm, lif məhsulu – 14.9 sent/ha-dir.

Lifin texnoloji keyfiyyət göstəriciləri aşağıdakı kimidir: qırılma yükü – 4.7 q.q., xətti sıxlığı – 6440 m/teks, nisbi qırılma uzunluğu – 30.3 q.q./teks, ştapel uzunluğu – 34/35 mm-dir. Gəncə-160 pambıq sortu yüksək lif çıxımı ilə digər sortlardan seçilir.

Gəncə-182 pambıq sortu- Mutant -5/8 (AzNİXİ-170-Eİ-0,06% + 18s) x Mutant-6/34 (3273-Eİ + PABT-0,06 + 1,0%) hibridləşməsindən alınan hibrid üzrə istiqamətli seçmə yolu ilə alınmışdır. Gəncə-182 pambıq sortu orta lifli *G. hirsutum* L. növünə aiddir. Kolu-piramidal formalıdır, hündürlüyü-120 sm-dir. Gövdəsi-yatmağa qarşı davamlı, tünd qonur rəngli, düz, buğum-arası 5-7 sm-dir. II budaqlanma tipinə aiddir. 1-ci simpodial budağı 4-5 buğumda qoyulur. 1-2 monopodial budaq əmələ gəlir. Yarpaqları- orta böyüklükdə, əsasən 3 dilimli, açıq yaşıl rəngli, tüksüzdür. Çiçəyi-orta böyüklükdə, açıq sarı rənglidir. Qozası-orta irilikdə, yumurtavari formalı,4-5 dilimli, zəif buruncuqlu, səthi hamar açıq rəngli olub, məhsulu tökülmür. Çiyidi-orta böyüklükdə, çirklili zümrüdü rəngdədir. 1000 ədəd çiyidin çəkisi-121 qramdır. Vilt-xəstəliyinə nisbətən davamlıdır. Məhsuldarlığı-33,2 sen/ha, bir qozada xam-pambığın kütləsi -6,1 qram, lif çıxımı-37,3%, lif məhsulu-12,4 sen/ha, lifin uçağanda uzunluğu-35 mm-dir. Lifin texnoloji keyfiyyət göstəriciləri: qırılma yükü -4,7q.q., xətti sıxlığı-

5960 m/teks, nisbi qırılma uzunluğu-28,1q.q./teks, ştapel uzunluğu-34/35 mm-dir. Gəncə-182 pambıq sortu tez yetişən olmaqla vegetasiya müddəti-110 gündür.

Ədəbiyyat

1. Dragavcev V., Yakushev V. (2015), Innovacionnye tekhnologii selekcii rastenij na povyshenie produktivnosti i urozhaya, Kuban: Trudy Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta
2. Dzhumaev SH. (2017), Urozhajnost i tekhnologicheskie pokazateli skoro-spelyh, srednevoloknistyh linij hlopchatnika, Moskva: Mezhdunarodnyj selskoxozyajstvennyj zhurnal
3. Yahyoev T., Negmatov M., Fomina T. (2002), Rol selekcii v povyshenii produktivnosti hlopchatnika, Dushanbe: Sb. nauch. Tr. NPOZiroatkor
4. Zejnalova A. (2020), Hozyajstvenno-cennye priznaki geograficheski otdalennyh sortov hlopchatnika, London: The Caucasus economic & social analysis

Fəridə Asim qızı Aslanova

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

doktorant

farida_aslanova_93@mail.ru

GÖYGÖL RAYONU ƏRAZISİNDƏ ABORİGEN ÜZÜM SORTLARININ İQTİSADİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: üzüm, aborigen, süfrə sortları, kişmiş üzümü, texniki sortlar

Key words: grape, introduction, table grape, raisin grape, technical varieties

Dünya miqyasında Vitaceae fəsiləsinə daxil olan üzüm plantasiyalarında 8000-dən çox üzüm sortu becərilir (6).

Müasir dövrdə dünya miqyasında hər il istehsal olunan üzüm məhsulunun 40 milyon tonu Avropa qitəsinə, 9,2milyon tonu Amerika qitəsinə, 6,4 milyon tonu isə Asiya qitəsinin payına düşür (Quliyev,2012:480). Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın səmərəliliyinin artırılması və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi “2012-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında üzümçülüyn inkişafına dair Dövlət Proqramı” üzümçülüyə dair aqrar siyasətini və strategiyasını formalaşdıran mühüm Dövlət sənədlərində yaxın gələcəkdə üzümçülüynü yenidən geniş inkişaf etdirilməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir (Quliyev, 2012: 584; Quliyev, Səlimov və b. 2017: 736; Səlimov, Pənəhav, 2016: 286).

Azərbaycanda üzümçülüynü inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayan Göygöl rayonunun ərazisi 91675 hektardır. Rayonda məhsuldar torpaqların ümumi sahəsi: 58652 hektar, əkilən torpaqların sahəsi isə 13362,5 hektardır (5). Rayonda "Azəraqroinvest" MMC – 295 hektar üzüm bağı vardır. Göygöl rayonunda becərilən üzüm sortlarının iqtisadi qiymətləndirilməsi Azərbaycan Kənd Təsərrüfat Nazirliyi Aqrolizinq Açıqtipli Səhmdar Cəmiyyətində bir hektar

sahədə texniki üzüm sortlu barverən üzümlüklərdə görüləcək aqrotexniki işlərin təsnifatı, çəkilən xərclər, gəlirlər, məhsulun maya dəyəri üzrə (bir il ərzində) görülmüş işlərin qiymət tarifləri əsasında yerinə yetirilmişdir. Cədvəl 1-də tədqiqat dövrümüzdə Göygöl rayonunda becərilən 4 kışmişi, 6 süfrə, 8 universal, 14 texniki üzüm sortlarının iqtisadi qiymətlən-dirilməsinin nəticələri verilmişdir. İqtisadi qiymətləndirmə zamanı bir setnerinin təzə üzümün satış qiyməti kışmişi sortlarında 60,00 man., süfrə sortlarında

Cədvəl 1.

Becərilən aborigen üzüm sortlarının iqtisadi qiymətləndirilməsi

Sortlar	1 hektardan məhsuldarlıq, sent.	1 sentnet məhsulun satış qiyməti, man.	Məhsul satışından əldə olunan gəlir, man.	Xalis gəlir, man.	Rentabellik %
GÖYGÖL RAYONU					
Kişmişli və süfrə sortları					
Ağ oval kişmişli	214.4	60.00	12864.00	10154.00	374.69
Çəhrayi kişmişli	187.6	60.00	11256.00	8546.00	315.35
Sarı kişmişli	227.8	60.00	13668.00	10958.00	404.3
Xaşabağı kişmişlisi (Sarı kişmişli klonu)	174.2	50.00	8710.00	6000.00	221.4
Ağ Xəlili	201.0	50.00	10050.00	7340.00	170.8
Ağ şanı	214.4	40.00	8576.00	5866.00	246.0
Gəncə qızıl üzümü	241.2	50.00	12118.00	9400.00	346.8
Qara hüseyini	174.0	50.00	8710.00	6000.00	221.0
Qara şanı	254.6	40.00	10184.00	7474.00	275.0
Təbrizi	375.2	40.00	15118.00	12298.00	453.8
Universal sortlar					
Azəri	227.8	40.00	9112.00	6402.00	236.2
Süfrə bayənşirə	241.2	40.00	9648.00	6930.00	256.0
Gəncə qara keçiməməsi	281.4	40.00	11256.00	8546.00	315.3
Nail	241.2	40.00	9648.00	6938.00	256.0

Rişbaba	308.2	45.00	13869.00	11159.00	411.7
Şabaş	214.4	40.00	8576.00	5866.00	216.4
Şahdənə	332.3	40.00	13292.00	10582.00	390.4
Şiraz	277.8	40.00	11112.00	8402.00	310.0
Sultanı	241.1	40.00	9648.00	6938.00	256.0
Üzümüklerin kraliçası	268.0	45.00	12060.00	9350.00	346.2
Zeynəbi	241.2	40.00	9648.00	6938.00	256.0
Texniki sortlar					
Ağ likeni	348.4	40.00	13936.00	11636.00	505.9
Bayanşirə	375.2	40.00	15008.00	12708.00	552.5
Fetyaska	214.4	40.00	8576.00	6276.00	272.8
Xəzəri	241.2	40.00	9648.00	7348.00	319.4
Göy-göl	294.8	40.00	11792.00	9492.00	402.6
Xindoqni	375.2	40.00	15008.00	12780.00	552.5
Qara lkeni	321.6	40.00	12864.00	10564.00	459.3
Qaragöz	241.2	40.00	9648.00	7348.00	319.4
Mədrəsə	321.6	40.00	12864.00	10564.00	459.3
Rkasiteli,	348.4	40.00	13936.00	11636.00	505.9
Sarı üzüm	214.4	40.00	8576.00	6276.00	272.8
Şamaxı mərəndisi	241.2	40.00	9648.00	7348.00	319.4
Şirvanşahı	187.6	40.00	7504.00	5204.00	226.2
Tavkveri	214.4	40.00	8576.00	6276.00	272.8

40,00 - 50,00 man., universal sortlarda 10,00 man., texniki sortlarda 40,00 manat hesablanmışdır.

Cədvəldən göründüyü kimi bir hektardan məhsuldarlıq kişmiş sortlarında 174,8-214,4 sentnet təşkil etmişdir. Ən yüksək məhsuldarlıq Sarı kişmiş sortunda – 227,8 sentner olmuşdur. Bir hektardan məhsuldarlıq süfrə sortlarına 174,0 – 214,4 sentner (Qara hüseyini və Ağ şanı sortlarında), universal sortlarda 215 - 332 sentner (Şabaş və Şahdənə sortlarında), texniki sortlarda isə 187,6 – 375,2 sentnet (Şirvanşahı və Bayanşirə sortlarında) qeydə alınmışdır.

Məhsul satışından əldə olunan ən aşağı və yüksək maddi gəlir kişmiş sortlarında 8710,00-13668 manat (Xaşabağı və Sarı kişmiş sortlarında), süfrə sortlarında 8506,00-15118 manat (Ağ şanı və Təbrizi sortlarında), universal sortlarda 8576,00-13292,00 manat (Şabaş və Şahdənə sortlarında, texniki sortlarda isə 70504,00 - 15008 manat (Şirvanşahı və Bayanşirə sortlarında) olmuşdur.

Bir hektardan aşağı və yüksək xalis pul gəliri kişmiş sortlarında 9000,00 – 10958,00 manat (Xaşabağı kişmiş və Sarı kişmiş sortlarında), süfrə sortlarında 5866,00 – 12298,00 manat (Ağ şanı və Təbrizi sortlarında), universal sortlarda 5866- 11150,00 manat (Gəncə qara keçiməməsi və Rişbaba sortlarında), texniki sortlarda isə 6276,00 – 12780,00 manat (Feyyaska və Xındoğrı sortlarında) qeydə alınmışdır.

Rentabellilik üzrə kişmiş sortlarında 222,4 – 404,3 (Xaşabağı və Sarı kişmiş sortlarında), süfrə sortlarında 170,5 – 453,8 % (Ağ xəlili və Təbrizi sortlarında), universal sortlarda 236,1 - 411,7 % (Azəri və Rişbaba sortlarında), texniki sortlarda

272,8 – 552,5 % (Feyyaska və Xındoğrı sortlarında) olmuşdur.

Becərilən aborigen üzüm sortlarının iqtisadi qiymətləndirilməsindən əldə olunan elmi-praktiki nəticələr aşağıdakılardır:

Bir hektardan məhsuldarlıq üzrə: Göygöl rayonunda kişmiş sortlarında 174,8-214,4, süfrə sortlarında 174,0 – 214,4, universal sortlarda 215 – 332, texniki sortlarda 87,6 – 375,2 manat təşkil etmişdir. Bir hektardan xalis pul gəliri:

Göygöl rayonunda kişmiş sortlarında 9000,00 – 10958,00 manat, süfrə sortlarında 5866,00 – 12298,00 manat, universal sortlarda

5866 - 11150,00 manat, texniki sortlarda isə 6276,00 – 12780,00 manat təşkil edir; Üzüm sortlarının rentabelliliyi Göygöl rayonunda kişmiş sortlarında 222,4 – 404,3, süfrə sortlarında 170,5 – 453,8 %, universal sortlarda 236,1 - 411,7 %, texniki sortlarda 272,8 – 552,5 % olmuşdur.

Ümumiyyətlə, Göygöl rayonu ərazisində becərilən üzüm sortlarının əksəriyyəti geniş sahələrdə becərilmə üçün iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Quliyev, V. (2012), Naxçıvan Muxtar Respublikasında üzüm genofondunun tədqiqi qiymətləndirilməsi və seleksiyası. Aqrar elmlər doktoru dis-ya. “Bakı”.
2. Quliyev, V. (2012), Naxçıvan Muxtar Respublikasının ampeloqrafiyası. Naxçıvan: “Əcəmi”.
3. Quliyev, V., Səlimov V. və b. (2017), Azərbaycan ampeloqrafiyası I c., Bakı: “Müəllim”.
4. Səlimov, V., Pənəhav T. (2016), Azərbaycanın üzüm sortları, Bakı.
5. https://az.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6yg%C3%B6l_rayonu
6. <https://flora.dobro-est.com/vinograd-vitis-opisanie-vidyi-i-vyirashhivanie-vinograda.html>

Xəyalə Sərdar qızı Ramazanova
Cəlilabad rayonu, 2 saylı tam orta məktəb
müəllim
xeyaleramazanova88@gmail.com

BİZİ İDARƏ EDƏN GÖZƏ GÖRÜNMƏZLƏR (PREBİOTİK VƏ PROBİOTİKLƏR)

***Açar sözlər:** bakteriyalar, bizi idarə edənlər, probiotiklər, prebiotiklər, sağlam düşüncə*

***Key words:** bacteria, who rule us, probiotics, prebiotics, healthy brain*

Bizi idarə edən gözə görünməzlər dedikdə bizim göz vasitəsilə görə bilmədiyimiz kiçik canlı orqanizmlər nəzərdə tutulur. Bunlar təbii ki, bakteriya qruplarıdır. Bakteriyalar hər yerdə rast gələ biləcəyimiz yeganə canlı varlıqlardır. Müxtəlif forma və funksiyaya malik olan bu canlılar nəinki insan orqanizmini, bütün bəşəriyyəti idarə edir. Baş verən bütün təbii çevrilmə proseslərini bakteriyalar çox böyük məharətlə yerinə yetirirlər. Bunların içərisində böyük güc sahibləri olan prebiotik və probiotik bakteriya qruplarıdır.

Bizə məlumdurki insan orqanizmində 2kq-a qədər bakteriya yaşayır. Bunların müəyyən bir qismi parazitlik, digər bir qismi isə həyati vacib sayılan çevrilmə proseslərini, maddələr mübadiləsinin normal gedişini tənzimləyir.

İnsanın nazik və yoğun bağırsağında yaşayan prebiotik bakteriyalardır. Onların iş fəaliyyəti lifli qidaların hesabına normallaşır. Nəticədə bağırsaq peristaltikası normal fəaliyyət göstərir.

Lifli qidalar demişkən lobya, armud, alma, banan, brokoli, qabaq, spanaq, mərcimək, taxıl məhsulları, əncir, bulqur, portağal, qoz, fıstıq, yulaf, göy noxud, avokado, nar, kök nəzərdə tutulur. Bu kimi qidaları mütəmadi istifadə etdikdə prebiotik bakteriyalar normal funksiya yerinə yetirir. Prebiotik bakteriyaların normal fəaliyyət göstərməməsi

artıq çəkinin yaranmasına səbəb olur. Daimi lifli qidalar istifadə etmək lazımdır ki, prebiotik bakteriyalar normal fəaliyyət göstərsin.

Prebiotik bakteriyalar normal çalışarsa qan təzyiqinin normal olması, özünü xoşbəxt hiss etmək (çünki serotonin hormonu normal sintez olunur), xolestrolun normal səviyyədə olması, qan şəkərinin normal tənzimlənməsi baş verir.

Probiotik bakteriyalar isə xaricdən insan orqanizminə daxil olur. Yəni normal şəkildə insan orqanizmində yaşayır. Bu səbəbdən biz bunları mütəmadi qəbul etməliyik. Məsələn, hər gün bir fincan qatıq istifadə edəriksə lazım olan probiotikləri qəbul etmiş olarıq. Probiotik bakteriyalar əslində prebiotik bakteriyaların işinə yardımçı olur. Onların simbiotik (şərikli) iş prosesi sayəsində maddələr mübadiləsi normallaşır. Bu bakteriyalar qidaların tərkibində olan lazımlı vitaminlərin sintezində əsas rol oynayır. Məsələn, normal probiotik qəbul edəriksə bu zaman bizə vacib lazım olan K vitamini orqanizmində normal səviyyədə bu bakteriyalar tərəfindən sintez olunur. Bəs K vitaminin əsas funksiyası nədir? sualına gəldikdə isə, bu orqanizmdə Ca və P mübadiləsini tənzimləyir. Yəni qanda toplanmış artıq Ca və P elementlərini sümüklərə çatdırır. Nəticədə qan qatılığı normal səviyyədə olur. K vitaminin orqanizmdə normal səviyyədə olmasını istəyiriksə o zaman bu vitaminlə zəngin bitkiləri qəbul etməliyik. K vitaminiylə zəngin ən çox kələm sortlarıdır. Kələm sortlarının birinci sıralamasında brokoli durur. Bu bitki qruplarını mütəmadi istifadə etdikdə qan qatılığı normal səviyyədə olur. Ən böyük problemlərdən olan sümük əriməsi halı yaşanmır.

Qeyd etdik ki, probiotiklər xaricdən qəbul olunur. O zaman belə sual yaranır. Biz ilk dəfə nə zaman probiotiklərlə qarşılaşırıq?!

Uşaq təbii doğuşla dünyaya gələn zaman öz anasından təbii şəkildə probiotikləri qəbul edir. Bu probiotiklər normal immun sisteminin yaranması üçün əsas şərtidir. Belə bir deyim var: -bağırsaqlar bizim ikinci beynimizdir! Bəli bağırsaqlar normal çalışarsa, əmələ gələn qan təmiz olaraq bədəndə dolaşar. Gün ərzində başımıza gedən 1 l qan

təmiz çatdırırlar. Təmiz qanla qidalanan beyin isə sağlam düşüncəli olar.

Amma çox təəssüflər olsunki, indi dünyaya gələn uşaqların böyük qismi normal doğum deyil, keysəriyyə yolu ilə dünyaya gəlir. Nəticə etibarı ilə uşaq təbii şəkildə anasından probiotik qəbul edə bilmir. Ona görə bu yolla dünyaya gələn uşaqlarda immun sistemi normal formalaşmır. Bir çox problemlər elə buradan qaynaqlanmağa başlayır. Vacib olmadıqca keysəriyyə əməliyyatlarına son qoyulmalıdır. Bu barədə ciddi ölçülər götürülməlidir.

Vücudumuzda qoruyuculuq sistemindən tutmuş digər mürəkkəb proseslərin gedişi bu gözə görünməyən mikroorqanizmlərdən asılıdır. Onlar əsasən vitamin sintezi, qan şəkarinin tənzimlənməsi, beyin sağlığı, yağların parçalanması və orqanlarımızın sağlığı bakteriyaların normal fəaliyyət göstərməsindən asılıdır.

Hal-hazırkı dövəmdə insanların çox hissəsində ishal, həzimsizlik, qəbizlik, əsəbilik kimi problemlərlə çox qarşılanır. Bu problemlər yaranan zaman orqanizm üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən orqanlarımız qaraciyər, böyrək və qaraciyər ödü şiddətli dərəcədə təhlükəli vəziyyət ilə üzləşir və iş funksiyaları pozulur. Nəticədə şəkərli diabet, ürək-damar xəstəlikləri, xərcəng xəstəliyinə qədər gətirib çıxarır.

Əgər sağlam orqanizmə və sağlam bir beynə sahib olmaq istəyiriksə, o zaman normal prebiotik və probiotiklərə malik olmalıyıq. Hər zaman prebiotik bakteriyaları normal çalışdıran liflər qəbul etməliyik.

İÇİNDƏKİLƏR

HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Rüstəm Tofiq oğlu Hacıyev Eynülqüzat Həmədani fəlsəfəsində tolerantlıq modeli	7
Ayişə Vüqar qızı Mirzəyeva Ailə dəyərlərinin qorunması məsələsi	10
Nərgiz Kamal qızı Əsədullayeva Heykəltəraş Albert Mustafayevin yaradıcılıq yolu	13
Ülfət İltifat qızı Vəliyeva Gənclərin təhsilə marağının artırılmasında informasiya texnologiyalarının rolu	16
Aysel Etibar Eminova Concept of enterprise's sustainability and its evaluation	20

TƏBİƏT ELMLƏRİ BÖLMƏSİ NATURAL SCIENCES SECTION

Ələddin Əlirza oğlu Tağıyev, Aytən İlham qızı Zeynalov Yeni rayonlaşmış pambıq sortlarının qrobioloji xüsusiyyətlərinin və təsərrüfat qiymətli əlamətlərinin öyrənilməsi	23
Fəridə Asim qızı Aslanova Göygöl rayonu ərazisində aborigen üzüm sortlarının iqtisadi qiymətləndirilməsi	27
Xəyalə Sərdar qızı Ramazanova Bizi idarə edən gözə görünməzlər (prebiotik və probiotiklər)	33

İmzalandı: 28.07.2022
Kağız formatı: 60x84 1/16
H/n həcmi: 2.50 ç.v.
Sifariş: 545

---

www.aem.az saytında çap olunub
Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529-cu məh.
Tel.: +994 50 209 59 68
+994 55 209 59 68
+994 12 510 63 99

e-mail: zengezurda1868@mail.ru

